

УДК 882.6.09

**ЦЯЖКІЯ ПОШУКІ ШЧАСЦЯ ГЕРОЯЎ АЛЬГЕРДА БАХАРЭВІЧА,
АБО СУЧАСНЫЯ ЛІТАРАТУРНЫЯ ТВОРЫ ЯК ПРАДМЕТ ВЫКЛАДАННЯ І ВЫХАВАННЯ**

*канд. філал. навук, дац. Н.Б. ЛЫСОВА
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*

Аналізуецца творчасць аднаго з самых рэалізаваных пісьменнікаў пакалення «Бум-Бам-Літаўцаў» (пакалення 1990-х гг.) Альгерда Бахарэвіча. Праводзіцца думка аб тым, што творчасць А. Бахарэвіча па-новаму распрацоўвае сучасную праблематыку жыцця ў беларускай мастацкай літаратуры. У сваім стылістычным кірунку пісьменнік набліжаецца да традыцый класічнага псіхалагічнага і натуралістычнага метаду пісьменства XIX – XX стагоддзя. Але творы аўтара ствараюць выразнае светаадчуванне XXI стагоддзя. І яно можа быць прапісана як немажлівасць сацыяльнага ці палітычнага адказу на пэўным часе, жыццё ў роспачы, нянавісці, страху, але з нейкай таемнай надзеяй на асабістае шчасце. Ён па-майстэрску распавядае пра псіхалогію сучаснага героя, канфлікты яго твораў – гэта драмы агульначалавечай прыроды ў сусветным культурным кантэксце. Бахарэвіч вяртае беларускую літаратуру з абсягаў сацыяльных, партыйных войнаў і дыскусій да канкрэтнага чалавека, «маленькага чалавека» нашага часу.

Уступ. Тэмы сучаснага літаратурнага працэсу не маюць адэкватнага адлюстравання ў вучэбных праграмах. Таму ёсць аб'ектыўныя і суб'ектыўныя тлумачэнні. Аўтары праграм не паспяваюць за сучаснасцю, так хутка мяняецца час і яго тэндэнцыі. І, канешне, аўтары маюць свае густавыя і ідэйныя прыярытэты. Так, напрыклад, у праграме па гісторыі беларускай літаратуры ў Беларускім дзяржаўным універсітэце па тэме «Сучасны літаратурны працэс» новым пакаленнем літаратараў, «наватарамі», названы А. Глобус, С. Дубавец, А. Асташонак (лідэры аб'яднання «Тутэйшыя»). А наступнае пакаленне «Бум-Бам-Літу» (што прыныпова называюць сябе «Не тутэйшымі») нават не ўзгадана ў праграме. Такім чынам, сапраўднае наватарства ў стылістыцы і тэматыцы сучаснай літаратуры засталася фармальна за межамі праграмы. Фармальна, таму што менавіта ў такіх дапаўненнях, дапрацоўках праграм і павінны, на наш погляд, рэалізоўваць сябе тыя, хто выкладае сучасную тэму студэнтам. Трэба рабіць уяўленне пра сучасны літаратурны працэс нефармальным, інакш студэнты, сучаснікі, чытачы, перастануць давяраць настаўніку як знаўцу, правадыру ў тэме.

Мы паспрабуем сёння запоўніць «прабел» праграмы, зрабіць аналіз творчасці аднаго з самых рэалізаваных пісьменнікаў пакалення «Бум-Бам-Літаўцаў» (пакалення 1990-х гадоў) – Альгерда Бахарэвіча, аўтара двух раманаў, аповесцяў, апавяданняў, вершаў. Яго творы найбольш папулярныя сярод чытачоў (судзячы па анкетах, дыспутах Інтэрнэту). І творы гэтыя кардынальна супрацьстаяць традыцыйнаму стылістычнаму напрамку беларускай літаратуры (рэалістычнаму і маральна-дыдактычнаму). Аб непрымальнасці традыцый беларускай літаратуры ён сам гаворыць і ў сваіх інтэрв'ю (лістах), і словамі сваіх герояў, і вобразамі-тэмамі твораў. Напрыклад, дазваляе сабе правакацыйную характарыстыку беларускіх літаратараў.

У аповесці «Ніякай літасці Валянціне Г.» ярка намалявана дэградуючая, антылітаратурная сістэма параджэння літаратуры, яе арганізацый праз характарыстыкі герояў, словы-ацэнкі твораў, кніг: «зборнічкі з ружовай пшаніцай і зялёнымі дзеўкамі на вокладцы», «мазолістыя ад літаратурнага ананізму рукі», «напраломная памада якой-небудзь Лаўры-лаўрэаткі», «трызьненне, на якое дае права членскі білет Санвузла пісьменнікаў» і г.д.

У другой аповесці «Прыватны пляж на ўзбярэжжы Лета» ўзнікае тэма кудзінскай мовы і літаратуры, чытай – беларускай, гімн якой складзены «пасрэдным песьняром кудзінскага Адраджэння, які не меў ні кроплі таленту, затое чыста кудзскую кроў» [1, с. 42] і які гучыць так знаёма па-беларуску: «Moj kraj kudejen, miljen, ljuben, ...» [1, с. 42].

Аб творчасці Бахарэвіча гавораць як аб праяве мадэрнізму і постмадэрнізму, узгадваюць пры гэтым літаратурныя імёны-«прата тыпы» – Набокава, Булгакава, Джойса, Сарокіна, Пелевіна, Талстую і інш. Як не прыгадаць Булгакава, чытаючы раман «Праклятыя госьці сталіцы», калі чытаеш пра тое, як ў горадзе пачынае дзейнічаць (паўзуць чуткі) незвычайны тэатр, дзе дзеючыя асобы – тыповыя персанажы гэтага горада, а кіруе «тэатральным» дзеяннем таямнічы Мінус, у дзеянне ўводзіцца аўтар-пісьменнік, а напрыканцы адбываецца адыход-узлёт на неба... скульптуры-монстра. Раман «Праклятыя госьці сталіцы» сапраўды перайначаны пад тэму часоў перабудовы тэксту «Майстра і Маргарыты» (і іншых твораў), але вобразы рамана народжаны нашай сучаснай рэальнасцю.

У рэцэнзіях на творы Бахарэвіча засяроджваюць увагу на выкарыстанні метаду «плыні свядомасці» (Г. Кісліцына, М. Мартысевіч), на пераходзе ўнутранага аповеду з аднаго героя на другога (Ц. Чарнякевіч), на майстэрства раскрыцця псіхалогіі жанчыны (М. Аляшкевіч). Але, на наш погляд, дыскусійным і мала агучаным застаецца пытанне аб тэматычнай, дакладнай, ідэйнай падставе твораў. Сярод рэцэнзентаў гучаць процілеглыя думкі: ад мізантрапічнасці аўтара (В. Акудовіч) да яго рамантычнасці (М. Мартысевіч). Канешне, пісьменнік новага пакалення, выхаваннага ў кантэксце глабальнай культурнай інфармацыі, творыць з пазіцыі новых стылёвых, фармальных магчымасцяў. Але пры гэтым, хто яго героі?

На наш погляд, Бахарэвіч – аўтар, якога чакаў і чакае чытач. Сучасная тэма найбольш блізкая, сугучная аўдыторыі чытачоў, яе светаўяўленню і яна для іх становіцца ўплывовай, натхняльнай, выхавальнай. Менавіта тэматыку твораў Бахарэвіча, яе ідэйную скіраванасць мы і прапануем разгледзець падрабязней.

Асноўная частка. М. Аляшкевіч у рэцэнзіі на раман А. Бахарэвіча «Сарока на шыбеніцы» робіць проста пералік пяці тэм, узятых аўтарам: замежжа як індывідуалістычная прастора; унутраная эміграцыя грамадзян у краіне або праблемы дэмакратыі; уплыў улады на жыццё ці псіхалогію людзей; адносіны да жанчыны; захаванне асабовасці ў час глабалізацыі. Кожная з гэтых тэм актуальна і магла б стаць тэмай дыскусіі.

Але пачнем з апошняй, на наш погляд, адной з самых адметных тэм творчасці Бахарэвіча. Як не страціць сваю асабовасць, як не стаць такім, як усе, шэрым, стэрэатыпным, ...маладзёнам Завалюхіным?! Знакавая постаць нашага часу, намалёваная аўтарам у амаль публіцыстычным творы «2000 слоў пра Завалюхіна», для якога «сяброўства – гэта гарэлка, пяльмені й потым задушэўная размова, якая мусіць складацца зь ягонага п'янага трызьнення...» [1, с. 262], для якога, як для большасці з маладога пакалення, найвялікшай забава – бавіць час «у смердзючых піўнухах, футбольных фанатах, піянерскіх лягерах, расейскіх акупантах, паленымі недапалкаў, сэнтыментальных балядах, кавээн, антысэміцкіх кнігах, мацернай лаянцы, шпалерных цвяточках, жоўтай прэсе, сьвежых анекдотах», якое не хоча разумець, «што такое тактоўнасць, гігіена, воля, адзінота, літаратура, густ, сям'я, сэкс, годнасць, маўчаньне» [1, с. 266 – 267].

Бахарэвіч сваімі Хадакамі, Даражкамi, Маленькімі Лекарамі, журналісткай І, Веранікай і іншымі героямі спрабуе вырваць з асяроддзя, «цэлыі генэрацыі Завалюхіных, генэрацыі хамаў і паразытаў» [1, с. 267] людзей асобных, не жадаючых ісці ў нагу з натоўпам. Так, яны не «героі нашага часу», у сэнсе лідэрства ці гераізму. Іх пошукі асабовасці – гэта пошук асабістага шчасця, гармоніі з сусветам. Яны не жадаюць пражываць чужыя жыцці.

Тэма несапраўднасці жыцця прама гучыць у аповесці «Прыватны пляж на ўзьбярэжжы Леты». Маленькая аповесць пра асабістыя адносіны выкладчыка і маладой дзяўчыны набывае знакавую назву, дзе наступаючы сезон адпачынку пераўтвараецца ў вечную размову аб жыцці-каханні, аб зіхатлівасці шчасця, над якімі – ідэя смерці ці заканчэння маладосці, жыцця, надзеі, кахання... Вакол герояў аповесці зноў узнікаюць шэрыя прывіды тыповых людзей, якіх аўтар выпісвае з малой літары (барыс барысавічы, віталікі...), з іх прымітыўнымі думкамі і памкненнямі «зрабіць з Парыжу рынак» [1, с. 87]. Пісьменнік называе іх «героямі, замест якіх жывем мы» [1, с. 88]. Яны «трацяць свае дні бяздарна й тупа», «дагэтуль блытаюць Сталіна з Ісусам Хрыстом» [1, с. 88].

Бахарэвіч не проста правакацыйны пісьменнік нашага часу, што па-майстэрску жанглюе ідэалагемамі, стэрэатыпамі часу. Ён уздымае галоўнае сацыяльнае пытанне ўсіх часоў «...што для вас шчасце?» і не задумваючыся адказвае на яго нашымі ж дэмагагічнымі, штучнымі фразамі з мастацкіх і публіцыстычных тэкстаў: «когда тебя понимают... Счастье – это мирное небо над головой... Касметыка ад Макс Фактар? Любовь к близнему? Што не было войны?... Сям'я? Здароўе родных і блізкіх? Зноў няправільны адказ? Рэалізацыя творчых памкненняў? Не апісаць словамі? Вера-надзея-любоў? Не?...» [1, с. 112]. А потым выдае сваё, народжанае новым пакаленнем, уяўленне аб шчасці як адзіноце на лоне штучнай, але больш сапраўднай, прыроды з раманам Пруста і пляшкай віскі ў руках. Інтэлектуальнае пакаленне (з некалькімі вышэйшымі адукацыямі) прагне забыцця і камфорту: «На карціне вясковы дамок з дымком, без намёку на дамок, куратнічак, хлявок, гарод, гаражык. На даху араукарыя, а ў яе сетчатым цені – Хадок у позе лётасу. Побач распачатая пляшка віскі, пачак «Жытан» і раман Пруста. А вакол дому калючы дрот, па якім бяжыць драпежная электрычнасць. Сацыёлаг губляе прытомнасць і шмякаецца на падлогу. А Хадок ахайна бярэ яго за ножкі Буша й перапраўляе ў куратнік. Выключае святло і разводзіць у каміне вагонь. Рыхтуе спецыі. Шчасце ёсць адзінотай» [1, с. 112 – 113].

Сёння стала модным завяршаць сацыялагічнае апытанне фразамі, тыпу – «ёсць над чым паразважаць». Здаецца, гэта таму, што апытальнікі не ведаюць, як рэагаваць на падобныя адказы, у якіх як быццам гаворыцца – не чапайце, пакіньце нас сам насам. Паважайце нашу індывідуальнасць і права на асабістае (не грамадскае і не агульна-камуністычнае) шчасце. Што гэта – эгаізм? Прыстасаванства?

Пасля знаёмства з героямі Бахарэвіча так не думаеш. Нягледзячы на натуралістычнасць, жорсткасць апісання новых герояў часу, Бахарэвіч быццам абараняе іх. Чытач знаёміцца з разумнымі, цынчнымі маладымі людзьмі, але такімі слабымі цялесна, іх б'юць кулакамі і грашыма, адміністрацыйна і паперамі, знявагай і гвалтам... Узнікае жаданне абараніць іх, спачуваеш ім, як той брэйгелеўскай сароке, якая трапіла не на дрэва, а на шыбеніцу, за што лёс, напэўна, будзе не на яе баку.

Не выпадкова апошні раман А. Бахарэвіча «Сарока на шыбеніцы» пабудаваны як споведзь цела, жаночага цела – слабеяшага ў свеце. Жаночы лёс набывае ў пісьменніка вобраз пастаяннай барацьбы за сваю арыгінальнасць, сваю пачуццёвасць, свой розум і цела, бо апошняе таксама праз моду, аксэсуары, тату, дыету і г.д. робіцца ўжо стандартным, чужым, трафарэтным. Раман «Сарока на шыбеніцы» можна назваць жаночым, эратычным, інверсіяй рамана Куэлья пра Вераніку, якая хоча памерці, ці твора Э.А. По пра Вераніку, але ён, здаецца, запраграмаваны на аповяд аб адной з тысячаў, не «белай вароне», а звычайнай сароцы сярод «брэйгелеўскага» мужыцкага люду, якая хоча шчасця, але ёй суджана – шыбеніца, ёй суджана быць задушанай фанатыкам (як у рамане) ці бытам, фальшывымі лозунгамі, чужымі іміджамі і цытатамі, натоўпам суседзяў, саслужыўцаў, таварышаў, закаханых... У рамане ёсць адметная старонка, дзе аўтар выдае чытачу больш за дзве сотні слоў-сінонімаў натоўту, які гвалціць адну з гераіняў рамана, ці не знак гэта ўсіх «вампіраў» сацыяльнага жыцця? Страшна жыць на гэтым свеце, гаспада!

Бахарэвіч вяртае беларускую літаратуру з абсягаў сацыяльных, партыйных войнаў і дыскусій да канкрэтнага чалавека, «маленькага чалавека» нашага часу. І як некалі ў XIX стагоддзі для стварэння такой літаратуры спатрэбіліся натуралістычныя, канкрэтна-рэалістычныя прыёмы пісьма, так і сённяшні пісьменнік выкарыстоўвае гэтыя прыёмы. Майстэрствам пісьменніка ў абмалёўцы рэалій сучаснасці захапляюцца чытачы, яму зайзросцяць маладыя пісьменнікі (А. Хадановіч).

Крытыка не можа пазбавіцца жадання цытаваць Бахарэвіча, які таленавіта фармулюе сучасныя рэаліі ў яркай моўнай форме. Кнігі Бахарэвіча можна разнесці на цытаты і афарызмы. Чаго вартыя такія, напрыклад, вобразы: «...я стаю вось так, адкрыты ўсяму сьвету, п'яны Адам, паміж зубоў якога засела корка забароненага плоду». Або – «Небаракі, яны лічылі, што калі я не ўжываю алькаголю й не палю цыгарэтаў, калі я начую дома й засынаю з кніжкай, то арганізую ім калі-небудзь адпушчэнне грахоў» [2, с. 126]. Сучаснаму інтэлігенту трэба неяк адказаць на вечныя пытанні аб грахоўнасці. А калі адказу няма? Што рабіць?!

Тэма масавай культуры выразна праглядае ў творах Бахарэвіча праз аповяды-вобразы-знакі кіно – самага масавага мастацтва XX стагоддзя. Маладым людзям сёння па-ранейшаму на школьных кінасансах дэманструюць старыя савецкія фільмы з іх маральна дыдактычнай накіраванасцю, з заклікамі да братэрскай любові і грамадзянскай актыўнасці. Але новыя героі жывуць ў свеце рэкламных лозунгаў і таных баявікоў, у чаканні не «сьветаў і жаннаў», а «Караліны»: «справа тут у нізкапробных замежных фільмах, якімі тады была інфікаваная душа ледзь ня кожнага майго суайчынніка. Мы ўсе мелі тады комплекс уласнае непаўнавартасці і марылі ўпотаі пра свае будучыя рэінкарнацыі ў джэкаў і джымаў. Нашыя імёны падаваліся нам вартымі хіба шкоды. Караліна страціла б палову сваёй прыцягальнасці, набудзь яна славянскае мяно. Што казаць – ды яна б, напэўна, не існавала ўвогуле» [2, с. 128].

Трагікамічная гісторыя савецкага кінамаста, з яго вялікімі прэтэнзіямі і «антыкультурнымі» вынікамі выразна вобразна намалювана А. Бахарэвічам напачатку рамана «Праклятыя госьці сталіцы» ў главе пра гісторыю кінатэатра імя Жданава: ад святочнага наведвання яго сям'ёй героя быццам храма, праз «сектанскія» паседжанні аматараў відовішча ў апусцелым будынку да «продажу» яго «цела»-зала ўсім жадаючым.

У творчасці Бахарэвіча знаходзіш і яркі вобраз кінааматара Эдзіка з «яго кіно не для ўсіх», і магільныя ідэі-прасторы элітарнага кіно, нахштальт вобраза парыкмахершы, што чытае думкі сваіх кліентаў («Сарока на шыбеніцы»), і знакі барацьбы за гледача паміж кіно і тэлебачаннем. Героі Бахарэвіча – такія знаёмыя, таму што жывуць у тых жа мікрапраэмах, глядзяць тое ж самае кіно, пражываюць падобнае жыццё, якое «хочацца па-галівудску спыніць... як форд мустанг» [1, с. 261]. А яшчэ яны гавораць на той самай мове, ці рускай, ці беларускай, ці замежнай. Пісьменнік знайшоў мастацкія, адпаведныя сённяшняй катастрофічна (у свеце знікнення моў, класічнага вымаўлення і напісання) зменлівай моўнай сітуацыі, формы адлюстравання сучаснай мовы.

У творах Бахарэвіча гучыць руская мова ў выпадках прыстасавання да стэрэатыпаўнасці, масавасці, калі героі спрабуюць быць такімі, як усе, напрыклад, купляць «гарэлку й бадзёра страцацца ўдаць такі ж казліны голас», як у суб'яднікаў [1, с. 265], або калі эмацыянальна ўзрушаны, папросту ругаюцца ці пераходзяць на рускую мову.

У творах Бахарэвіча паўсюдна сустракаюцца замежныя словы, як знакі гаворкі сучаснікаў, запачытаныя ці з Інтэрнэту, ці з рэкламы, ці з замежнага фільма, дзе ў кожнага ёсць свая «live Яна» [1, с. 74], або «ўсе гэтыя La Rochelle нумар пяць...» [1, с. 75], або знаёмы маўчун – «містэр Shadow of Valkiria»

[1, с. 20]. Ёсць адчуванне моўнай катастрофы, калі героі пачынаюць падменьваць словы лічбамі. «Дзевяноста дзевяць!», – крычыць яна, наліваючыся чырванню. – «Дзевяноста дзевяць дзевяноста!». «Адзін плюс два», – раздражнёна вылазіць са сваёй дрымоты ў залі бацька. «Дзевяцьсот дзевяноста», – бурчыць яму маці ўжо трохі цішэй» [1, с. 14]. Калі раней пісьменнікі ставілі тут шматкроп'е, то цяпер тут лавіна слоў, цытат, выказаў... Страта мэты, разумных арыенціраў, перш за ўсё адбілася ў моўным бяссіллі сучаснікаў.

Новы герой літаратуры адчувае пагрозу агульначалавечаму і абараняецца. «Пагроза» – маленькае апавяданне Бахарэвіча, дзе ўмела створана сітуацыя ўнутранай пагрозы ў жыцці мужчыны. Пагроза страціць сям'ю, уладкаваны быт толькі ўзнікла недзе ў яго падсвядомасці, але ён адчувае яе фізічна і звар'яцела пераносіць сваю ўвагу на знешнюю пагрозу – на хатнія камфоркі або кран, што цячэ на вуліцы.

Заклучэнне. Творчасць Альгерда Бахарэвіча па-новаму распрацоўвае сучасную праблематыку жыцця ў беларускай мастацкай літаратуры ў сусветным культурным кантэксце. Маецца на ўвазе не толькі сусветны літаратурны кантэкст, з якім пісьменнік знаходзіцца ў творчым дыялогу. Але перш за ўсё тое, што ён па-майстэрску распавядае пра псіхалогію сучаснага героя, канфлікты яго твораў – гэта драмы агульначалавечай прыроды. Беларуская сітуацыя разглядаецца праз крышталі (назва прыпавесці Бахарэвіча «Беларусы на крышталіных шарах») ведаў аб чалавеку. Героі твораў Бахарэвіча – «маленькія» героі нашага часу, над якімі «скрозь слёзы» смяецца чытач.

У сваім стылістычным кірунку пісьменнік набліжаецца да традыцый класічнага псіхалагічнага і натуралістычнага метаду пісьменства XIX – XX стагоддзя. Але творы аўтара ствараюць выразнае светаадчуванне XXI стагоддзя. І яно можа быць прапісана як немажлівасць сацыяльнага ці палітычнага адказу на пытанні часу, жыццё ў распачы, нянавісці, страху, але з нейкай таемнай надзеяй на асабістае шчасце. Герой аповесці «Прыватны пляж на ўзбярэжжы Лета», філолаг, гаворыць страшную з пункту гледжання традыцыйнага выхавання, але і верную з пункту гледжання логіцы жыцця, фразу: «Калі мы пажэнімся, мы будзем любое ўласнае сьвята адзначаць толькі ўдваіх. Спадзяюся, да таго часу ўсе бацькі перамруць», а стары дзядуля, гаспадар нашай кватэры скажа з усмешкай: «Не хвалойцеся, маладыя людзі, – ...і акуратна памрэ, без турботаў возьме сябе на рукі ды, развітаўшыся, аднясе ў крэматорый. Мы будзем шчаслівымі, у нас няма іншага выбару» [1, с. 100].

ЛІТАРАТУРА

1. Бахарэвіч, А. Ніякай літасці Валянціне Г. Апавяданьні / А. Бахарэвіч. – М., 2006. – 290 с.
2. Бахарэвіч, А. Пазбавіцца Караліны // Беларуская-нямецкая анталёгія. Лінія фронту-2 / А. Бахарэвіч. – М., 2007. – 232 с.

Паступіў 15.02.2009